

City Lights

René Boomkens, *Een drempelwereld. Moderne ervaring en stedelijke openbaarheid* (Rotterdam: NAI 1998) 432 blz.
ISBN 90-5662-094-0, prijs f 59,90.

Dit aan de rijksuniversiteit Groningen verdedigde proefschrift behandelt de manieren van leven in vier steden: Parijs, Amsterdam, New York en Los Angeles. Met deze steden corresponderen vier onderzoekperioden. Boomkens poneert dat zich halverwege de negentiende eeuw in Parijs het begin van een moderne stedelijke ervaringswijze aftekent. Vervolgens kent Amsterdam van de jaren twintig en dertig op het gebied van de stadsontwikkeling een modernistisch avant-gardisme. Daarna zou New York in de periode van de jaren zestig de plaats zijn waar de sensatie van het modern zijn massaal wordt gedeeld. En Los Angeles in de jaren tachtig en negentig ten slotte beschouwt Boomkens als de hoofdstad van het postmodernisme.

Het boek, door hem afwisselend studie en essay genoemd, omvat op deze wijze zes delen. In het eerste deel 'Moderniteit: grote versus sterke verhalen' geeft Boomkens een terminologisch exposé over begrippen als stad, ervaring en openbaarheid. Hij breekt een lans voor het essay als methode om de lezer voor een bepaald standpunt te winnen. 'Een goede essayist articuleert bepaalde cruciale ervaringen zodanig dat hij een meer dan contingent effect sorteert' (41).

De vier volgende delen dragen als titel 'Parijs of de kindertijd', 'Amsterdam of de adolescentie', 'New York: the real taste of modernity?' en 'Los Angeles is everywhere'.

Het zesde deel 'Thuiskomst' vat een aantal inzichten samen. De schrijver noemt daarin - niet geheel onverwacht - de stad en de stedeling een actueel probleem.

Laat ik eerst opmerken dat Boomkens' uitvoerige impressies van deze vier steden in vier verschillende perioden me hebben geboeid. De auteur beantwoordt zijn losse vraagstelling - hoe was/is 'de' manier van leven in vier steden? - aan de hand van interessant materiaal. Zijn eigen ervaringen als globetrotter zijn mooi door het boek geweven.

Wat *Parijs* betreft steunt Boomkens vooral op het ideeëngoed van Walter Benjamin. Benjamin (1892-1940) woonde en werkte vanaf 1927 te Parijs. Zijn nagelaten observaties als flaneur door Parijs en zijn aantekeningen, citaten en filosofische notities werden pas in 1982 als *Das Passagen-Werk* gepubliceerd, nadat overigens al veel eerder op het metafysisch genie van Benjamin was geattendeerd.¹

De afgelopen twee decennia is regelmatig bij de betekenis van Benjamin's werk stilgestaan, onder meer door de sociaal geograaf David Harvey (*The condition of postmodernity*, 1989) en de socioloog David Frisby (*Sociological impressionism*, 1982). Boomkens memoreert dit nauwelijks.

Wanneer Boomkens het midden-negentiende-eeuwse levensgevoel tracht te typeren speelt ook Karl Marx een rol. Luidde een beroemde passage uit het *Communistisch Manifest*, uitgebracht in het Europese revolutiejaar 1848 niet: 'Alles Ständische und Stehende verdampft'? Herman Gorter, vertaler van het *Communistisch Manifest*, kiest in 1919 voor: 'Alle stand en al het staande verdampft'. Het is het besef van de overgang van een besloten vorm van gemeenschapsleven naar een nieuwe en onvoorspelbare, snel wisselende samenlevingsvorm. De New Yorkse publicist Marshall Berman kiest dit fragment als titel voor het - door Boomkens intensief benutte - boek *All that is solid melts into air* (1982). Een nadere uitleg van deze titel, al of niet aan de hand van onze eigen marxist Gorter, had niet misstaan.

Van Paris springt Boomkens over naar *Amsterdam* van de jaren twintig en dertig. De Amsterdamse dienst Stadsontwikkeling ontwerpt in die jaren een plan voor nieuwe uitbreidingswijken, dat in 1935 als *Algemeen Uitbreidingsplan* door de gemeenteraad wordt vastgesteld. Dit functionalistische plan trok ook in het buitenland de aandacht. De duidelijke scheiding die de ontwerpers onder leiding van architect Cor van Eesteren tussen de vier hoofdfuncties Wonen, Werken, Verkeer en Recreatie hadden aangebracht was nieuw in de wereld der stedenbouwkundigen. Het functionalisme zou de heersende opvatting worden in de kring van vooruitstrevende architecten die elkaar tijdens CIAM-bijeenkomsten (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) regelmatig ontmoetten. Hun bijbel was Siegfried Giedion's in 1941 verschenen *Time, space and architecture*. (Giedion was de secretaris van dit gezelschap.) Boomkens citeert het boek frequent en merkt er zelfs bij op dat via Giedion's nieuwe tijd-ruimteopvatting 'de' stad volwassen wordt.

Het verbaasde me dat Boomkens in dit deel weliswaar de gezaghebbende kunsthistoricus Frampton vele keren citeert, maar tegelijk volledig voorbijgaat aan een goed onderbouwde conclusie van Frampton. Die conclusie luidt dat het modernisme in architectuur en stedenbouw in de jaren zestig en daarna overal ter wereld tot veel stedelijke misère heeft geleid. De 13000 Amsterdamse Bijlmerflats (ontworpen rond 1965) zijn een exponent van dit dogmatisch modernistisch functionalisme. Uiteraard is Frampton zeker niet de enige met deze kritiek. Ook iemand als Hans Paul Bahrdt, de veelvuldig en met instemming door Habermas geciteerde Duitse socioloog, was deze mening toegedaan. Van diens *Humaner Städtebau* (1968) kwam ook een vertaling onder de veelzeggende titel *Leefbare stedenbouw* uit.

Boomkens noemt New York een echt volwassen stad. De overvloedige literatuur die over New York bestaat geven hem volop gelegenheid nieuwe onderwerpen te behandelen als het stedelijk ethos (door Boomkens ook *Manhattanism* genoemd), de forens en de snelweg. Frequent geciteerde boeken zijn Jane Jacobs' *The death and life of great American cities* (1961),

Richard Sennet's *The fall of public man* (1977) en *Delirious New York, A retroactive manifesto for New York* (1978) en *S,M,L,XL* (1995) van Rem Koolhaas.

Het sluitstuk van het boek handelt over *Los Angeles*, door Boomkens een postmoderne stad genoemd. Het is, zo schrijft hij, de stad waar de uiterste grens van de beweging in westelijke richting wordt bereikt, een stad ook die volledig wordt gedomineerd door verkeersbewegingen en parkeerplaatsen. Het is de stad die architectuurcriticus Charles Jencks portretteerde als *Heteropolis. Los Angeles, the riots and the strange beauty of hetero architecture* (1993). De LA-manier van leven acht Boomkens in vergelijking met de ervaringen in Paris, Amsterdam en New York het minst duidelijk te verwoorden.

Via Los Angeles keert Boomkens terug in Nederland, preciezer gezegd in het Westen des Lands. Boomkens schaart zich onder de publicisten die menen dat het LA-model van onafzienbare huizenrijen ook de toekomst van de Randstad zal zijn. Een goed publiek debat over dit onderwerp lijkt zeker zinvol.

Essay of studie?

Boomkens hinkt met dit boek op twee gedachten. Een essay - puntige formulering van een standpunt - kan niet tevens een studie zijn, waarin de schrijver blijk geeft van afgewogen kennis van zaken. Laat ik ter toelichting nog enkele voorbeelden geven.

Hoe mensen leven of leefden is een empirische vraag, die via de methoden van de geschiedwetenschap of de sociale wetenschap kan worden behandeld en beantwoord. Boomkens doet vooral iets anders. Hij levert een filosofische bezinning op de vraag hoe te leven. Een dergelijke werkwijze opent echter geheel andere vergezichten. Boomkens lijkt het belang van het onderscheid tussen begripsvorming en empirisch onderzoek niet te onderkennen. Wil je het wonen en leven in vier stedelijke gebieden in vier verschillende perioden met elkaar vergelijken, of althans op elkaar betrekken, dan ben je allereerst historisch bezig. Bekende studies op dit terrein van Carl Schorske en van Allan Janik & Stephen Toulmin over Wenen - door Boomkens ook genoemd - dragen duidelijk een historisch stempel.

De essayist Boomkens laat bronnen buiten beschouwing die in een studie over het leven in grote steden als New York niet onbenut kunnen blijven. Als men uitvoerig een boek van Jane Jacobs gebruikt, kan men niet een even vermaard en klassiek werk als *The presentation of self in everyday life* (1959) van Eric Goffman onbenut laten. Hoe fraai sluit *La mise en scène de la vie quotidienne* (de titel van de Franse vertaling) aan bij Boomkens' thema!

Grote helden in Boomkens' relaas over Amsterdam zijn Van Eesteren en Giedion. In de verantwoording tot het boek merkt Boomkens op dat hij vertalingen zal benutten, indien deze beschikbaar zijn. Hoe vreemd is het dan dat Boomkens de Nederlandse vertaling van Giedion's boek (*Ruimte, tijd en bouwkunst*, 1954) niet gebruikt, te meer omdat Van Eesteren voor dit boek een nogal ijdel en daardoor verhelderend voorwoord aanlevert.

Boomkens brengt ten slotte in deel zes naar voren dat de stad een actueel probleem vormt. Dat zal niemand willen ontkennen. Alleen de manier waarop Boomkens het probleem stelt lijkt ons niet veel verder te brengen. Hij lijkt in de val te zijn gelopen die 'beleidsrelevantie' heet. Maar valt er aan zijn uiteenzettingen over Parijs, New York en Los Angeles wel een beleidsconclusie te verbinden? Op p. 413 heet het dat 'suburbia in al haar vormen (...) momenteel de belangrijkste uitdaging (is) voor het moderne denken, voor het modernisme als een vocabulaire dat uitgaat van de onvermijdelijkheid en de waarde van de moderne ervaringswijze. Die uitdaging behelst het terugveroveren van de suburbane leefwijze op de ecologie van de angst, anders gezegd: het re-urbaniseren van Suburbia.'

Het is in de eerste plaats beter de stedenbouwkundige problematiek in een stad van bescheiden omvang als Amsterdam niet direct te vergelijken met de ruimtelijke ordening van uitgestrekte stedelijke gebieden als Parijs, Londen, New York of Los Angeles, om van andere metropolen als Mexico maar te zwijgen. Daarnaast denkt Boomkens in een zeer beperkt oorzaak-gevolg-schema. Hij meent dat 'de' suburbane leefwijze moet worden vervangen door een *stedelijke* levenswijze. Deze moderne ervaring beschouwt Boomkens als 'een kwestie van zoeken en dwalen, van uitproberen' (414). Mij peinst nu de vraag hoe Boomkens dit bedoelt. En wie zal zich met deze taak belasten?

Maarten Mentzel

- i Onder meer door een artikel over Walter Benjamin van Gershom Scholem in *Frankfurter Rundschau* (1965), herdrukt in: Gershom Scholem, *Judaica 2* (Frankfurt: Suhrkamp 1970).